

Javier G. Castaño a Antonia O. Alcaraz – Segregaciones y construcción de la diferencia en la es- cuela (2012)

Kamil Fleissner

*Katedra politologie, Fakulta mezinárodních
vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze
k.fleissner@centrum.cz*

DOMINANCE anglosaského poznání, občasná jazyková, a snad i mentální bariéra, a s tím související nižší míra zájmu o daný kontext zapříčiňují, že nebývá příliš zvykem představovat na českém sociálně-vědním poli nejaktuálnější španělsky psané odborné publikace. Přejde-li tak již pod ruku českého výzkumníka nějaká kniha z Pyrenejského poloostrova, je to zpravidla léty prověřené, do desítek jazyků přeložené a ve vědeckém diskursu za „už klasické“ označované dílo, které je díky jej předcházející fámě zbaveno jisté syrovosti a kouzla všedního bádání. Je proto osvěžující mít příležitost recenzovat jen několik měsíců starou španělskou publikaci *„Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela“* (Segregace a konstrukce jinakosti ve školním prostředí), která si dost možná neklade módní ambici být tou nejcitovanější a zároveň nejprodávanější, ani tou, která bude v mnoha vysokoškolských sylabech figurovat jako „povinná“, a bude tak čtenáře „nutit“ k sobě samé. Má však mnohem pokornější, a přesto vyšší cíle, totiž nabídnout čtenáři „svobodné čtení“ a erudovaně re/prezentovat vskutku čerstvý a poctivý empirický výzkum, který v sobě kloubí interdisciplinaritu, různé teoretické perspektivy, metodickou rozmanitost a konečně i téma, které může podnítit kritickou diskusi nad otázkami, jež svou aktuálností a významem přesahují „naše“ hranice, a nemusí tak být nezajímavé a neobohacující ani pro českou společenskovědní obec.

Editori knihy *„Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela“* Javier García

Castaño, profesor sociální antropologie na Univerzitě v Granadě a ředitel tamního výzkumného střediska Instituto de Migraciones, a doktorka Antonia Olmos Alcaraz z téhož pracoviště, stejně jako zbylý kolektiv autorů z dalších předních univerzitních center v Barceloně, Madridu či Valencii se dlouhodobě věnují tématu, jemuž sociální praxe posledních dekád předurčila ve španělském kontextu enormní důležitost, a sice primárnímu a sekundárnímu vzdělávání těch, kteří jsou v daném diskursu označováni za „cizince“, „přistěhovalce“ a souhrnně řečeno za „ty druhé“. Je třeba mít na paměti, že Španělsko je aktuálně jednou ze zemí s nejvyšší mírou přistěhovalectví na světě a otázka kvality vzdělávání „těch, kteří přišli“ a jejich potomků je předmětem trvalého zájmu nejen akademiků, ale i politiků, úředníků, médií a veřejnosti. Jak přitom ve svém prologu uvádějí do problematiky sami editoři recenzované knihy, pozornost odborníků na dané téma se ubírá především ke dvěma aspektům: a) způsobu rozmístění „přistěhovalckých studentů“ mezi jednotlivé školy či v rámci jedné vzdělávací instituce; b) segregaci a nerovnosti přímo či nepřímo způsobené takovou distribucí žáků. Právě tyto dva aspekty pak rezonují i v principiálních výzkumných otázkách, na něž kolektiv autorů hledá v dané publikaci odpovědi: jakým způsobem je ve Španělsku žactvo distribuováno a jaká je míra vlivu jednotlivých *agentů* na takové rozmístění?; jak je distribuce „přistěhovalckých studentů“ ovlivněna pověstí školy a existencí duálního, tedy soukromého a veřejného vzdělávacího systému?; jak se projevují mechanismy segregace a koncentrace „těch druhých“ v každodenní výukové praxi a jaký má tato výuková praxe dopad na samotné studenty?

Kolektivní dílo o segregaci a konstrukci jinakosti ve španělském školním prostředí je strukturováno do dvou základních bloků, přičemž v prvním jsou obsaženy empirické případové studie, jejichž společným předmětem zkoumání je distribuce žáků-přistěhovalců a jejich segregace mezi vybranými španělskými vzdělávacími institucemi. Oproti tomu druhý blok je poskládán primárně z etnografických zkoumání problematiky segregace a koncentrace žáků-přistěhovalců v rámci jedné konkrétní školy. Výsledkem je tak dobře doplňující se kombinace studií provedených na dvou různých úrovních, což umožňuje komplexnější pohled na dané téma, které sice není na mezinárodním ani španělském společenskovědním poli novem,

s ohledem na svůj charakter a opravdu významné proměny ve španělské sociální realitě si však žádá permanentní aktualizaci a neustálé hledání nových možností jeho uchopování a nazírání.

První z bloků publikace začíná studií Diany Lopéz-Falcón a Jordiho Bayona i Carrasco z Universitat de Barcelona, kteří analyzují vztah mezi místem bydliště nezletilých cizinců a jejich rozmístěním na různých barcelonských vzdělávacích institucích. Analýza přitom plně reflektuje pozadí demografických proměn, pro něž je příznačné, že poměr skupiny imigrantů ve školním věku narůstá v poslední dekádě rychleji než poměr imigrantů ve španělské společnosti jako celku. Autoři částečně relativizují význam faktoru geografické blízkosti bydliště při výběru školy a jako podstatnější zmiňují a empiricky podchycují faktor pověsti školy a s ním spjatého fenoménu „*white flight*“, který má ve španělském kontextu podobu masového přechodu španělských rodin, resp. jejich dětí na „lepší“ soukromé školy, jejichž kvalita – jak často prezentují tamní média – není saturována přítomností imigrantů. Veřejné barcelonské školy se proto naopak stávají „školami pro cizince“. Výsledkem je značná koncentrace žáků-přistěhovalců na určitých školách, a tím pádem i jejich segregace, která sice není nikterak kodifikována, je však neustále přizívována diskursivní praxí. V závěru Lopéz-Falcón a Bayon i Carrasco konstatují, že se politika zapojování imigrantů do španělské společnosti prostřednictvím vzdělávacího procesu díky dané segregaci naprosto míjí účinkem a vyvozují několik regulativních doporučení.

Problematikou segregace na soukromých a veřejných vzdělávacích institucích ve Valencii se v druhé části knihy zabývá profesor Ferram Colom i Ortiz z Universitat de València. Ten vnáší do své jinak empirické studie rovněž několik kritických normativních prvků, když vnímá otázku tzv. „ghettoizace škol“ jako nepřímý důsledek vzdělávacího systému neoliberálního střihu. Závěry, k nimž autor dochází, pak do určité míry relativizují zjednodušující distinkci soukromé vs. veřejné školy a naopak zdůrazňují, že lze – minimálně v případě Valencie – nalézt značné rozdíly v přístupu k žákům-přistěhovalcům i mezi jednotlivými soukromými či veřejnými školami. Colom i Ortiz zároveň vnímá jako významnou determinantu segregace vzdělávaných cizinců pro Valencii příznačnou dělbu škol podle jazykové preference španělština vs. katalánština. Zatímco na soukromých školách, kam

v drtivé většině případů dochází autochtonní studenti, probíhá výuka ve španělštině, na celé řadě škol veřejných je vyučováno v katalánštině. To přitom může pro žáky-přistěhovalce do budoucna znamenat například omezený přístup ke španělskému univerzitnímu vzdělávání, které probíhá takřka výhradně v kastilštině.

V pořadí třetí odbornou stať recenzované knihy představuje Carlos Peláez Paz z Universidad Complutense de Madrid, který se s využitím analýzy map – dle konceptu Casey Cobba a Gane Glasse (1999) – jednotlivých madridských okrsků zaměřuje na výzkum rolí a strategií různých aktérů (úřadů veřejné správy, rodičů a samotných vzdělávacích center) v procesu vzdělávání a segregace žáků-přistěhovalců. Dochází přitom k závěru, že nejvyšší míra segregace přistěhovaleckých studentů je tak trochu paradoxně v obvodech, v nichž žije nejmenší počet cizinců, neboť v takovýchto tzv. „bohatých“ okrscích (jako např. Retiro) zpravidla existuje jen malý počet veřejných škol, na nichž se koncentruje naprostá většina žáků-přistěhovalců.

Čtvrtou kapitolu představují sami editoři knihy García Castaño a Olmos Alcaraz ve spolupráci s Marií Rubio Gómez a Rosalíí López Fernández. Cílem tohoto výzkumného týmu z granadské univerzity je jednak analýza často obměňované andaluské legislativy vztahující se ke vzdělávání a k akceptaci studentů, a jednak rozbor reálných mechanismů výběru studentů na školy v nejmenované čtvrti jednoho andaluského města (kontextu znalý čtenář však může dovodit, že jde o čtvrt Zaidín v Granadě). Výsledkem je potvrzení předpokladů o nadměrné koncentraci žáků-přistěhovalců na veřejných školách, přičemž za hlavní příčinu autoři označují nastolená politická a legislativní pravidla, která umožňují příslušné veřejné administrativě a samotným školám více či méně vstupovat do rozhodnutí rodičů o tom, kam pošlou své potomky. Zarážející je pak podle autorů zejména to, že všichni o neduzích nastavených pravidel vědí a v oficiální rovině je kritizují. V každodenní praxi však jako by přežívala iluze potřeby taková pravidla vedoucí k segregaci zachovávat.

Druhý blok o způsobu vzdělávání na jednotlivých školách začíná více než zajímavou a důvtipnou studií „*Řekni tomu černouškoví a Cola Cau, ať nás už neotravujou!*“ od etnografky Beatriz Ballestín González z Universitat Autònoma de Barcelona, která se opírá o zá-

pisky ze svého výzkumného deníku. Ballestín González se věnuje třem dimenzím sekundární socializace žáků základní a střední školy v Maresme poblíž Barcelony, a sice přijetí žáků-přistěhovalců v kolektivu vrstevníků, kvalitou přátelských vztahů mezi nimi a celkovou participací v sociálních sítích dané vzdělávací instituce. Jedním z důležitých aspektů, jemuž autorka věnuje pozornost, je nedokonalá znalost španělštiny u žáků-přistěhovalců, což u jejich španělsky výborně hovořících spolužáků evokuje dojem „hlouposti“ a „zaostalosti“ imigrantů. Toto stigma pak snižuje popularitu přistěhovalckých studentů, kteří se stávají terčem posměchu a nadávek, čímž se postupně vytváří předpoklad k jejich odstrčení z kolektivu. Dle Ballestín González je proto třeba odmítnout tezi, že „multikulturní třídy“ a interkulturní kontakt zákonitě vedou ke snížení segregace.

Skupinovými vazbami mezi autochtonními a přistěhovalckými studenty, podobou tzv. „přípravných tříd“ pro přistěhovalce a následným umístěním cizinců do „běžných tříd“ na osmi katalánských středních školách se s užitím metod diskursivní analýzy a specializovaného programu UCINET pro analýzu sociálních sítí zabírá Sheila Gonzáles-Motos z Univerzity Autónoma de Barcelona. Autorka dochází k závěru, že sociální sítě, resp. sítě přátelství mezi žáky, se na analyzovaných školách utvářejí často s ohledem na míru vzdělanosti toho či onoho studenta, a ne výlučně s ohledem na jeho národnost či původ.

V předposlední odborné studii se Livia Jiménez Sedano zabývá ve španělské společen-skovědní obci často opomíjenou otázkou rasismu cikánských studentů vůči Maročanům. Autorka analyzuje procesy diskursivní konstrukce odlišnosti a v rámci svého terénního výzkumu se soustředí na pozorování tří sociálních polí (herní, byrokratické, domácí). Školu smyšleně pojmenovanou „Los Churumbeles“¹ vnímá metaforicky jako církevní indoktrinační instituci, na jejíž půdě dochází k „symbolickým zápasům“ studentů o přízeň učitele. Jiménez Sedano dochází k zajímavému závěru, a sice že cikánští žáci užívají hanlivých etnonym (např. „mauri“) a dalších rasistických projevů vůči Maročanům zpravidla jen ve školní učebně a při rozpravě s vyučujícím. Mimo školní prostředí a v diskusích, při nichž není přítomen učitel, se takové

projevy utlumují. Cikánští žáci vnímají kantora jako reprezentanta většinové společnosti a snaží se před ním demonstrovat, že oni sami tu byli „před maury“, a jsou proto spíše oni součástí „španělského My“. Vyučující je tak stavěn před dilema, jak se postavit k rozporu dvou minorit, přičemž autorka rozvádí čtyři možné scénáře: a) učitel-skeptik (přehlíží přítomnost rasismu); b) učitel-hrdina (staví se na stranu skupiny, již považuje za oběť); c) učitel-lovec duchů (hledá společného „nepřítele“, aby usmířil obě skupiny) a d) učitel-šaman (snaží se překonat rozdíly obou skupin interkulturními aktivitami, které mají vytvářet nové kolektivní vědomí).

Celou knihu uzavírá článek madridských badatelů Davida Povedy Bicknella, Marii Isabel Jociles Rubio a Adely Franzé Mudanó, kteří se v případové studii o Latinoameričany hojně navštěvované střední škole v madridském Carrabanchelu věnují úloze poradenských center, sociální pracovníků a integračních poradců, jež se angažují v procesu rozhodování o umístění žáků-přistěhovalců do různých středoškolských vzdělávacích programů.

Kolektivní publikace „*Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela*“ od autorů z předních španělských pracovišť v oblasti výzkumu migrace a interkulturního vzdělávání představuje kompaktní soubor odborných statí, jejichž závěry se nejen vzájemně doplňují, ale také kriticky reflektují, a tím dávají prostor pro tvůrčí diskusi. I proto jde o vskutku bohaté a obohacující dílo, které bezpochyby osloví všechny příznivce interdisciplinárního uchopování témat, kombinace výzkumných metod a kvalitního empirického výzkumu, stejně tak jako uspokojí zájemce o problematiku vzdělávání cizinců a ty, kteří se věnují výzvám současné španělské společnosti.

GARCÍA CASTAÑO, J. – OLMOS ALCARAZ, A. 2012. *Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela*. Madrid: Trotta, 199 s.

POUŽITÁ LITERATURA

COBB, C. – GLASS, G. 1999. Ethnic segregation in Arizona charter schools. *Education Policy Analysis Archives*, 7 (1): 1–35.

1 Termín „churrumbel“ je užíván andaluskými cikány skupiny Calé a jeho význam odpovídá slovu „dítě“.